

Araştırma-İnceleme

MICHAL SOKOLNICKI'NİN “ANKARA GÜNLÜĞÜ”

Osman Fırat BAŞ<sup>1</sup>

**Öz:** Michal Sokolnicki, Polonyalı bir tarihçi ve diplomat, 1936–1945 arasında Polonya'nın Türkiye Büyükelçisi (Polonya'nın işgalinden itibaren de Polonya Sürgün Hükümeti'nin temsilcisi) ve diplomatik çevrelerde sayılan bir kişilikti. II. Dünya Savaşı'nın bitişinin ardından Komünist Polonya'ya dönmeyi reddedip bunun yerine A.Ü.'de hoca olmayı seçmişti. Ankara'da öldü ve Cebeci Asri Mezarlığı'na gömüldü. *Ankara Günlüğü*, Türkiye ve Polonya arasında tarihsel olarak iyi ilişkilerin yeni bir kanıtını ortaya koymaktadır. Ankara, savaşın ta en başından itibaren tarafsızlığını koruma uğraşında olsa da, (Polonyalı mültecilerin ve Polonya altın rezervinin toprakları üzerinden gizli sevkiyatı da dâhil olmak üzere) birçok önemli görevin gerçekleştirilmesinde Büyükelçi Sokolnicki'ye destek olmuştur. Ayrıca Türk hükümeti, Moskova'da Polonyalı esirler için de girişimde bulunmuştur. Bu olayların hepsi aşağıda, *Ankara Günlüğü*'nü temel alan bir makalede özetlenmektedir. Bazen ayrıntılar bütün kadar önemli olabilir, örneğin dipnotların biri ilginç gelebilecek bir bilgi – Bakan Saraçoğlu'nun 12 Aralık 1923 tarihli meclis konuşmasının zabtını içermektedir. Bu konuşmasında bakan, teşrifat nazırının, kordiplomatığın sarayda kabulü sırasında Türkiye'nin Polonya'nın taksimini kabul etmediğini diplomatik olarak ifade edebilmek için, “bir seferinde”, orada bulunmayan Leh elçisini sorduğunu hatırlatmaktadır. Bu hatırlatma, böyle bir adet olduğuna dair on dokuzuncu yüzyıl başlarından herhangi bir kayıt olmadığı için doğruluğu geniş bir tarihçi grubu tarafından sorgulanan bu hikâyenin ilk yazılı kaydı olarak kabul edilmelidir.

**Anahtar Sözcükler:** Michal Sokolnicki (Ankara Günlüğü 1939–1943), Türkiye ve Polonya ilişkileri, II. Dünya Savaşı, Polonya.

MICHAL SOKOLNICKI'S „ANKARA DIARY”

**Abstract:** Michał Sokolnicki was a Polish historian and diplomat, Polish Ambassador to Turkey during the period 1936–1945 (since the occupation of Poland – a representative of the Polish government-in-exile), and a respected personality in the diplomatic circles. After the

<sup>1</sup> Doç. Dr., Poznan Adam Mickiewicz Üniversitesi Slav Filolojisi Enstitüsü, [osman.bas@amu.edu.pl](mailto:osman.bas@amu.edu.pl).

conclusion of World War II, he had refused to return to the Communist Poland, choosing instead to lecture at the UA. He passed away in Ankara and is buried at the Cebeci Cemetery. His *Ankara Diary* provides yet another proof of historically good relationship between Turkey and Poland. Although Ankara had been trying to maintain neutrality from the very onset of the war, it nevertheless supported Ambassador Sokolnicki in fulfilling several important tasks (including the secret shipment of Polish refugees and Polish gold reserves via its territory). Moreover, the Turkish government intervened in Moscow on behalf of Polish internees. These events are all summarized below in an article based on the *Ankara Diary*. Sometimes details may be important as the whole, for example, one of the footnotes contains information that may seem interesting – namely the record of Minister Saracoglu's parliamentary speech on December 12, 1923. In this speech, Minister mentions that the chef de protocol „once” asked about the absent Polish deputy, to diplomatically express that Turkey did not recognize the partitions of Poland, when the diplomatic corps was received at the Sultan's court. This mention should be regarded as the first written record of this story, whose accuracy is questioned by a large number of historians as no record of such a habit from the early nineteenth century has been found.

**Keywords:** Michał Sokolnicki, Ankara Diary 1939–1943, Turkish-Polish relations, World War II, Poland.

## Giriş

Tarih yazıcılığında, yazarın temel nitelikteki en eski metinlere dolaysız olarak ulaştığı bir ilk an, kuşkusuz ki vardır. Yazar, kendi metnini ulaşabildiği bu en eski ve en dolaysız metinlere dayandırarak bir tarihsel dönem, tarihi bir kişilik ya da tarihteki bir olaya ilişkin genel yargılar oluşturmaya çalışır. Ancak tarih yazıcılığının kendisi de tarihin bir parçası olduğu için, zamana tabidir ve zamanla bu temel metinler bugün yazılmakta olanların içinde silikleşir; zamanında birisi tarafından ilk kaynağında erişilmiş ve yorumlanmış, doğruluğu artık tartışmasız —dolayısıyla yeniden sorgulanması da gereksiz— bir bilgiye yapılmış atıflar olarak anılmaya başlarlar. Bu metinlere geri dönüşler, belki gerçekten de gereksizdir, çünkü çoğu zaman —tıpkı aşağıda da görüleceği gibi— temeli oluşturan metinle ona dayanılarak (ya da sonradan yalnızca atıf yapılarak) ulaşılmış yargılar arasında uyum olduğu görülür, ama bunun tersi sonuçlara ulaşıldığı da olur<sup>2</sup>. Bu yüzden zaman zaman merak etmeye ve (uzak bir arşivde saklanmış ya da bilinmeyen bir dilin içinde kapalı kalmış) kaynak metinlere mümkün olduğunca geri dönerek yargıların sağlamlasını yapmaya değer. Büyükelçi Sokolnicki'nin *Ankara Günlüğü* işte böyle kaynak nitelikte bir

<sup>2</sup> Böyle genel olarak kabul görmüş bir bilgiyle kaynak metinler arasındaki çelişki, İki Türkolog ve Bilimin Siyaseti Üzerine başlıklı bildirim konu olmuştu. Bkz. II. Uluslararası Türkoloji Sempozyumu "Türkoloji Tartışmaları. Başarı ve Zaaflarıyla Çağdaş Türkoloji", Varşova 2012. Bildiri kitabında ss. 243-255. Özetle, bir diğer Türkolog'un yaptığı çevirileri düzelten kişi olarak bilinen bir Türkolog'un aslında ideolojik güdülerle ve mesleki çekememezlikle hareket eden, ilkinde asılsız ve haksız eleştiriler yönelten biri olduğu gösterilmeye çalışılmıştı.

metin; günümüze yalnızca II. savaş sırasında Polonya-Türkiye ilişkileri üzerine değil, ama o dönemin Türk dış politikası hakkında da önemli bilgiler ulaştırın bir tanıklık olmaktadır. Ancak bu bilgiler yabancı bir dilin içinde, Türk araştırmacıların erişimine kapalıdır; şimdiye kadar Türkçede yalnızca birkaç satırlık özetler halinde değinilip geçilmiş bilgilerdir. Bu metin, II. savaş yıllarında Polonya-Türkiye ilişkileriyle ilgilenen Türk araştırmacılara, Sokolnicki'nin *Günlüğü*'nden (sınırlı da olsa) dolaysız yan metinler sunmak gibi bir görevi de yerine getirmektedir ki tarih bilimiyle kesiştiği yerde filolojinin temel ödevinin bu olduğunu düşünmek gerekir.

### 1. Büyükelçi Sokolnicki

İkinci Polonya Cumhuriyeti'nin (1918–1945) Türkiye nezdindeki son büyükelçisi Michal Sokolnicki, 1880'de doğmuştur. Yüksek öğrenimini Batı Avrupa'da (Fransa, Almanya, İsviçre'de) alır ve felsefe doktorası yapar. Paris'teki öğrencilik yıllarında sosyalist düşünceyle tanışmıştır ve 1901'ten itibaren de Polonya bağımsızlık savaşının önderi ve ilerideki Devlet Başkanı Mareşal Jozef Klemens Pilsudki'nin (1867–1935) yakın çevresinde bulunacak, özel kalem müdürlüğünü yapacaktır. Diploması kariyerine 1919 Paris Konferansı'nda Polonya heyetinde aldığı görevle başlar. 1936'da, Türkiye'yle olan ilişkilere çok önem veren ve Mustafa Kemal Atatürk'e de özel bir muhabbet besleyen Mareşal'in vasiyetini yerine getirerek, Ankara'daki büyükelçilik görevini kabul eder. 12 Haziran 1936'a Atatürk'e güven mektubunu sunarak göreve başlamıştır. (Sokolnicki, 1965, s. 9) Belli bir siyasi görüşe ve Pilsudki'ye yakınlığı, tam adıyla da Polonya ulusal soluna olan mensubiyeti, savaş yıllarında Polonya sağının temsilcilerinden kurulu Sürgün Hükümeti'nin onu niye üç kez görevden almaya ve yerine daha güvenilir, kendi siyasi çizgisine daha yakın bir büyükelçi atamaya yeltendiğini açıklamaktadır<sup>3</sup>. Türkiye'deki diplomatik çevrelerde çok sevilip sayılan, üstelik Türk Dışişleri'yle de çok uyumlu çalışan Büyükelçi, Sürgün Hükümeti'nin onu görevden almak yönündeki her hamlesini, yerine atanması düşülen büyükelçi adaylarına *agrément* vermeyi reddeden Türk Dışişleri Bakanlığı'nın, özellikle de Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun büyük desteğiyle savuşturmuştur. Ayrıca, şahsi bir dostluk ilişkisi içinde olduğu Büyükelçi Cemal Hüsnü Taray ile Tefvik Rüştü Aras da (Londra Büyükelçiliği sırasında), Polonya Sürgün Hükümeti yetkililerinin bu konuyu gündeme getirdikleri her seferde, ondan yana tavır almaktan geri durmamışlardır<sup>4</sup>. Sokolnicki, 1945'te Polonya'da

<sup>3</sup> Doğrusu bu işte birazcık Fransız parmağı da vardır. Büyükelçi Cemal Hüsnü Taray, Sokolnicki'yi Fransa'nın Ankara Büyükelçisi René Massigli konusunda uyarır. Görünürde Sokolnicki'ye dost olan Massigli, Türk hükümetinin yeni gelecek Polonya büyükelçisine *agrément* vermeyi reddetmesinden yakınır ve Sokolnicki hakkında da yakışksız şeyler söyler. Bunun nedeni, Suriye'de bir Polonya Tugayı'nın oluşturulmaya başlandığını, Sokolnicki'nin — Massigli'ye danışmadan, yani kendi başına iş görüp— Saraçoğlu'na açıklaması olmuştur. (Sokolnicki, 1965, s. 129)

<sup>4</sup> Bu konuyu anlattığı sayfalar: 55, 67, 128–129, 273–274, 311–312 ve 391. Örneğin Taray'ın Sokolnicki'ye Tahran'dan gönderdiği mektup: Türkiye'nin hem İran hem Polonya Büyükelçisi olarak görev yapmakta olan Taray, Tahran'da Polonya Sürgün Hükümeti'nin Başkanı ve Polonya

iktidarı —Sovyet desteğiyle— ele geçiren komünistlere de uzaktır; Polonya ulusal bağımsızlık mücadelesi içinden gelmiş biri olarak ülkesinin bir uydu devlete dönüşmesini kabullenmez ve Polonya'ya dönmeyi seçer. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Rus felsefesi dersleri verir<sup>5</sup>. 1967'de Ankara'da vefat eder ve Cebeci Asri Mezarlığı'na defnedilir. Uzun yıllar hocalık yaptığı D.T.C.F.'nin avlusuna 2008 yılında adına bir anı plaketi konulmuştur.

Günlüklerinin Ankara yıllarını içeren bölümleri Londra'da yayınlanmıştır.<sup>6</sup>

---

Ordusu Başkumandanı Wladyslaw Sikorski ile 27 Kasım 1941 tarihindeki görüşmesini yazıyor. Sikorski'nin hemen büyükelçi meselesini açması üzerine, "Tabiidir ki böyle bir karar bende büyük bir şaşkınlık uyandırıyor ve tüm samimiyetimle General'e, Büyükelçi'nin Polonya için geliştirdiği faydalı faaliyeti anlatıyorum. Diğer yandan, Türkiye'deki Polonya sefaretinin hoş ve zeki sefire hanımın himayelerinde başkentin tüm ileri gelenlerinin bulunduğu seçkin bir ortam halini almasına ve bu cezp edici şahsiyetin tesirinin birçok kereler Polonya çıkarlarıyla ilişkili birçok meselenin kolaylaşmasına katkı sağlamış oluşuna dikkatini çekiyorum." (Sokolnicki, 1965, s. 311)

<sup>5</sup> D.T.C.F. çıkışlı olan Prof. Dr. İlber Ortaylı, Sokolnicki'nin üniversitedeki işi İsmet İnönü'nün desteğiyle bulduğunu ve çok ilgi çekici dersler verdiğini yazmaktadır. (Ortaylı, 2014, s. 31) Sokolnicki, diplomatlığının yanı sıra ve hatta onun da önünde iyi bir aydın ve bilim insanıdır; o derece ki 1910 nüfus sayımında mesleğini "yazar" olarak belirtmiştir. (Kloc, 2013, s. 29–30) Onun bu özelliğini vurgulayan bir izlenim: "(...) büyükelçimiz, Michal Sokolnicki Hoca'ydı. Köken itibarıyla herhalde aristokrat, ama eğitimi ve yaşadaki tutkuları itibarıyla bir tarihçi, antik çağ araştırmacısıydı. Kendi alanında seçkin bir isimdi ki bunun böyle olduğunu Polonya'ya döndükten sonra —babamın kitapları arasında bulduğum, Mısır ve Bizans üzerine çalışmalarını elime geçtiğinde— öğrendim. Gerçekten de özlü bir şekilde, büyük bir bilgiyle ve işin uzmanı olmayan bir kişinin bile anlayabileceği bir tarzda yazılmışlardı." Wanda Dabrowiecka'nın henüz yayınlanmamış Türkiye anıları ...tam gdzie nigdy nie biją dzwony... [Çanların Hiç Çalmadığı Yer...], s.293.

<sup>6</sup> *Dziennik ankarcki 1939–1943*, Londra 1965; Wyd. Gryf Publications. *Dziennik ankarcki 1943–1946*, E. Raczynski'nin önsözüyle., Londra 1974. Wyd. Veritas Found. Publ. Centre. Ankara Günlüğü'nden yüz küsür bölüm, Büyükelçinin Polonezköylü dostu Edwin Ryzy tarafından Türkçeye çevrilerek fıkra yazıları şeklinde Yeni Sabah gazetesinde yayınlanmıştır. Milli Kütüphane katalogundaki kayda göre: "Makale Adı: İkinci Cihan Harbinde Ankara, Yazar Adı: Sokolnicki, M., Yayın Adı : Yeni Sabah Cilt.13, Sayı: 5058-5087, Yayın Tarihi : 1952."



Büyükelçi Sokolnicki (ortada) güven mektubunu sunmak üzere Atatürk'ün huzuruna çıkarken, 12 Haziran 1936, Çankaya Köşkü<sup>7</sup>

## 2. Yoldaki Sefirler

İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye, işgal altındaki Polonya'nın Sürgün Hükümeti'ni<sup>8</sup> tanıdı. Türkiye Cumhuriyeti'nin Polonya nezdindeki Büyükelçisi Cemal Hüsnü Taray, Polonya'nın işgali sonrası da geri çekilmemiş, Sürgün Hükümeti nezdinde (önce Fransa'da, sonra —İran Büyükelçiliği göreviyle birlikte— İngiltere'de) görevini sürdürmüştü. Bunun doğal sonucu olarak, Ankara'daki Polonya Büyükelçiliği de savaş yılları boyunca açık kaldı ve yoğun bir faaliyet yürüttü:

*"(...) Türk hükümeti, Polonya hükümeti ile resmi diplomatik münasebetlerin devam ettirilmesi hususunda bir an bile tereddüt göstermedi. Gerek hariciye bakanlığının sefaretle gerekse de genelkurmayın askeri ataşelikle olan en sıkı irtibatlarının devamlılığı muhafaza olundu."* (Sokolnicki, 1965, s. 70)

<sup>7</sup> NAC-Narodowe Archiwum Cyfrowe, 1-D-1621.

<sup>8</sup> Polonya'nın savaş öncesi II. Cumhuriyet kabinesinin doğal varisi sayılan, 1939–1940 arasında Fransa'da (Angers), Haziran 1940'tan itibaren (yani Fransa'nın teslim olmasından sonra) İngiltere'de faaliyet sürdüren, savaşın ardından, Polonya Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasına rağmen, varlığını 1990'a kadar sürdüren siyasi yapı.



Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisi Cemal Hüsnu Taray Polonya Cumhurbaşkanı Ignacy Moscicki'ye güven mektubunu sunarken, 24.08.1939<sup>9</sup>

Derkenarda: Gerçi Nazi Almanya'sının Ankara Büyükelçisi von Papan, Nazi işgali altındaki Polonya'nın büyükelçilik binasının kendisine verilmesini talep etmiştir, ancak dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'den aldığı yanıt şu olur:

*"Bizim, Polonya ile ananevi bir dostluğumuz var. Geçmişte, Polonya'nın taksimi zamanında, Türkiye Polonya Büyükelçisi'nin gelişi için 150 sene beklemiştir. Şimdi çok kısa bir müddet için Polonyalı dostlarımızı kıramam ve sizin bu talebinizi Türkiye katiyen yerine getirmez..."*

Dolayısıyla, Anschluss Antlaşması'nı gerekçe göstererek aldığı Çekoslovakya Büyükelçiliği binasında ikamet eden von Papan, hemen aşağıdaki Polonya Büyükelçiliği bahçesinde dalgalanan Polonya bayrağını *"ikametgâhının penceresinden devamlı seyretmeye mecbur kaldı. 23 Şubat 1945 tarihinde Türkiye, Nazi Almanyası'na savaş ilan ederek faşizmin karşısına dikildi. Böylece, Polonya'nın güvenilir bir müttefiki olduğunu bir kez daha kanıtlamıştı."* (Lehistan'dan Bugünkü Polonya'ya, 2001, s. 17-18)

<sup>9</sup> NAC-Narodowe Archiwium Cyfrowe, 1-D-1654-2.



Polonya Büyükelçiliği binası, 1930<sup>10</sup>

Burada bir parantez açarak, İsmet İnönü'nün verdiği yanıtta iki konuyu öne çıkarmaya değer: 1) Lehistan sefirini onca uzun süre bekleyen aslında İsmet İnönü değildi, zira o sefir, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin başkentine ("Angora"ya) gecikmeden, 1924'te gelmişti. Öyleyse İsmet İnönü, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan önceki bir devlet geleneğinin takipçisi olduğunu söylemektedir. 2) Paşa, Osmanlı sarayında yabancı elçilerin kabulü sırasında, Lehistan'ın büyük komşuları tarafından taksiminin tanınmadığını ima için, gelmeyeceği bilinen Lehistan sefirinin yolda olduğunun bildirilmesi geleneğine atıf yapmaktadır ki Polonyalı araştırmacılar, kendi literatürlerinde bunu (elçileri orada hazır bulunmadığı için, doğal olarak) Polonya'ya kadar ulaşan bir "efsane", "söylence" şeklinde anarlar<sup>11</sup> (bazı Türk tarihçileri de bunu böyle sunmaktadırlar ki işte bu doğal değildir). Bunun sadece bir "söylence" olması, iki nedenle mümkün gözüküyor: İlki; bir cumhurbaşkanı doğruluğundan emin olmadığı bir şeyi söylemekten herhalde kaçınacağı için (zira bu sözün, Lehistan sefiri orada olmasa da, başka ülke sefirlerinin huzurunda söylenilmiş olduğu varsayıldığına göre<sup>12</sup>, mutlaka bir yerlerde kayda geçmiş olması gerektir ve

<sup>10</sup> NAC-Narodowe Archiwum Cyfrowe, 1-D-1640.

<sup>11</sup> Buna rağmen bir "efsane" için çok fazla ayrıntı içeren anlatımlar da vardır. Örneğin 1924 yılından bir yazıda şöyle verilmektedir: "*Her sene bayram merasimlerinde Türk sultanları Lehistan elçisini sadrazamlardan ecnebi elçileri miyanında göremediğini sormakda devam ile sadrazamlar da şu yolda cevap virirlerdi: Padişah hazretleri! Lehistan ile İstanbul arasındaki mesafenin uzak ve tehlikeli bulunması yüzünden ihtimal zuhur iden fevkalade suubet Lehistan elçisi hükümetin tebriklerini hak pay-ı şahaneyeye takdime mani olmuştur. Bununla beraber behemal geleceklendir ve arzu -yı ilahi de bu merkezdedir.*" (Warunkiewicz, 1924, s. 21).

<sup>12</sup> "Bu, bugün bütün Garphlar tarafından söylenen bir hakikattir," diyor Şükrü Saraçoğlu, Türkiye ile Polonya arasında Lozan'da yapılmış Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın onay oturumunda Meclis kürsüsünden hariciye encümeni sıfatıyla konuşurken: "(...) *Lehistan'ın beynelmilel taksimi suretiyle iktisabedilen haksızlığa karşı Türk Devlet ve Milletinin göstermiş olduğu tezahür o kadar çoktur ki İstanbul'da Teşrifat Nâzırı merasim esnasında bütün Düveli Muazzama sefirlerine hitaben «Efendiler! Aramızda bugün Lehistan sefirini göremiyorum»*,

istenirse gerçekten söylenip söylenmemiş olduğu kolayca açığa çıkartılabilir ve yüze de vurulabilir). İkincisi; Büyükelçi Sokolnicki'ye bunu, saraydaki elçi kabullerine tanıklık etmiş birisi aktarmıştır. Tarih: 25 Şubat 1942 (von Papen'e suikast girişiminden bir gün sonra). Yer: İsveç büyükelçisinin konutu. Büyükelçi Modig'in verdiği kahvaltıda Büyükelçi Sokolnicki'nin yanında oturan "Ali Fuad Cebesoy, genç bir zabıt olarak sarayda II. Abdülhamit'in hizmetindeyken, kordiplomatiğin senelik kabulü sırasında teşrifat nazırının "Leh sefiri bugün gelemeyecek" diye sefirlere duyuru yaptığını işitmiş olduğunu anlatıyor..." (Sokolnicki, 1965, s. 325)

### 3. Yazılmış Tarih

Savaşın patlak verdiği andan itibaren Büyükelçilik, tarafsızlığını korumadaki Türkiye'nin kıtalar arasındaki coğrafi konumunun da bir sonucu olarak, Polonyalı sivil-asker mültecilerin tahliyesinde ve kurye trafiğinde<sup>13</sup> önemli görevler yerine getirmişti. Türkiye, işgal altındaki topraklardan tahliye edilen Polonyalıların dünyanın güvenli bölgelerine (özellikle Avrupa'ya) geçişlerinde bir istasyon rolü oynuyordu<sup>14</sup>. Sokolnicki, bundan hareketle, Polonyalı mültecilerden meslekleri savaştan sonra Polonya'nın yeniden inşasına katkı sağlayabilecek olanlarının Batı Avrupa'da değil, ama öncelikle Ortadoğu'da ve özellikle de Türkiye'de konuşlandırılmalarına yönelik bir strateji geliştirmiş ve hatta bu stratejinin doğruluğuna merkezi de ikna edebilmişti<sup>15</sup>. Şöyle bir akıl yürütme yapıyordu:

---

dedi." T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Altmışaltıncı İçtima, 12 Kânunuevvel 1329 Çarşamba (12 Aralık 1923), s.192.

<sup>13</sup> "Burada yolların —hem umumi hem de Polonya'ya ait— kavşak noktasındayım. Polonya haberleşme ağının hatları burada çakışıyor ve zıt istikametlere buradan dağılıp gidiyor. Şimdi buraya, her birkaç günde bir, başka istikametlere verilmek, iletilmek üzere istikametlerin birinden yahut diğerinden havadisler geliyor; memleketle irtibatımızı buradan devam ettiriyoruz; yine buradan, ters istikamete, Rusya'daki Polonya ile olan irtibat hatlarımız gidiyor; Ortadoğu ve Orta Asya ile ve Mısır sınırındaki Tugayımız ile daimi kurye servisi burada; dördüncü bir istikamete giden servis ve bilgi hatları bizi buradan Londra'ya bağlıyor." (Sokolnicki, 1965, s. 317–318)

<sup>14</sup> Bir örnek: "Ankara, Cuma, 24 Mayıs. [1940 (ç.n.)] / Bugün Saraçoğlu'na gittim: Mesele; Angers'ten aldığım acil talimat gereğince, mülteci gürhumuzun, ama bilhassa da yirmi bin küsur askerimizin Balkanlar'da bir savaş durumunda Romanya ve Macaristan'dan çıkabilmeleri ve Suriye'ye geçebilmeleri. Saraçoğlu bir an bile tereddüt etmedi; benim yayan —yahut trenle transit— geçiş veya dağıtım istasyonu isteğimi hemen, hiç itirazsız kabul etti. Bu tereddütsüz tutumun asaletine hayranlığımı ifade etmek mecburiyetindeydim. Evet: Tereddütsüz tutumun asaletine, Avrupa'da, artık bir moloz yığınınna dönmüş olanlar haricindeki her şey tereddüt halindeyken..." (Sokolnicki, 1965, s. 83)

<sup>15</sup> Aynı şekilde, Ortadoğu'da (Fransız ve İngiliz ordularına bağlı) bir Polonya askeri gücü oluşturulması gerektiği tezi de merkezden destek bulmuştu: "Ankara, 8 Ocak [1940 (ç.n.)] / P.C. Ankara Büyükelçisi'nden / Angers'teki Dışişleri Bakanı'na / Doğu'da Polonya birlikleri kurulmasına ilişkin rapor. /Mevcut harp henüz ne süresi ne de coğrafi hudutları itibariyle hesap edilebilir bir harp değildir. Bu sebeple gerek siyasi ve gerekse de askeri bilimum hesabın uzun vadeli ve bugün henüz harbe girmemiş ülkelerin toprakları da dikkate alınmak suretiyle yapılması icap etmektedir. Hem bu genel tutum hem de Polonya'nın hususi çıkarları açısından, Fransa'da



"İşte buradan, Türkiye'den, her vakit —yani harbin tayin edici anında da— Polonya'nın Doğusu'na doğrudan ve en kısa yol mevcut olacaktır. Polonya'nın doğudan itibaren restorasyonuna buradan anında katkı sağlayabiliriz. Bunun için insan rezervine, mümkün olduğunca çok sayıda teşkilatçıya sahip olmak ve askeri imkânlarımızın hiç değilse kırıntılarını burada, istikbalin doğu cephesini inşa etmek için bir malzeme olarak muhafaza etmek lazımdır." (Sokolnicki, 1965, s. 50)

Bu stratejinin Türkiye açısından da faydalı sonuçlarından biri, Avrupa'ya dağılmış Polonyalı uçak mühendisleri ve teknisyenlerinden oluşturulan bir grubun Türkiye'ye getirilişi olacaktır. Türk Hava Kurumu (THK) Uçak Fabrikası'nın temelleri 1941–46 yılları arasında bu grup tarafından atıldı<sup>16</sup>.

Burada mutlaka değinilmesi gereken başka bir konu da, Polonya altın rezervlerinin Türkiye üzerinden sevki meselesidir. Aslına bakılırsa Büyükelçi, Polonya Merkez Bankası'nın altın rezervinin çoktan ülke dışına çıkarıldığını, büyük olasılıkla da Amerika'ya götürüldüğünü düşünmekteydi, zira kendisine şifahen verilen bilgi buydu. (Sokolnicki, 1965, s. 25). Ama 1939'un 15 Eylül günü İstanbul Başkonsolosluğu'ndan aldığı telgraf, durumun düşündüğü gibi olmadığını gösterecekti. Bükreş Büyükelçiliği, rezervin 16 Eylül günü Köstence'den yola çıkarılacağını, 17'sinde İstanbul'a varacağını bildiriyordu. Nakliyenin İngiltere gözetiminde yoluna en hızlı şekilde devam edebilmesinin sağlanması gerekiyordu, ne var ki bu talimatta tam olarak neyin yapılmasının istenildiği ve nasıl bir yol izlenmesi gerektiği açıklanmamıştı. Büyükelçi, kendi inisiyatifleriyle ve risk alarak hareket etmek zorundaydı. Neyse ki Türk hükümeti, konuyu kendi kaynaklarından haber alır almaz, Büyükelçi'nin işini bir hayli kolaylaştıracak, hızlı ve kararlı bir adım atmıştı. Şükrü Saraçoğlu ile hemen 16 Eylül'de yaptığı görüşmede, Türk hükümetinin altınların geçişine, hatta —gerektiği takdirde— İstanbul'daki Merkez Bankası bodrumuna konulmasına izin veren kararı çoktan almış olduğunu öğrendi<sup>17</sup>. O andan itibaren operasyon, yani İstanbul'da limana yanaştığında Almanya'nın muavin konsolosu von Mensingen'in kıyıda dürbünle uzun süre gözlediği, Socony Vacumm Oil

---

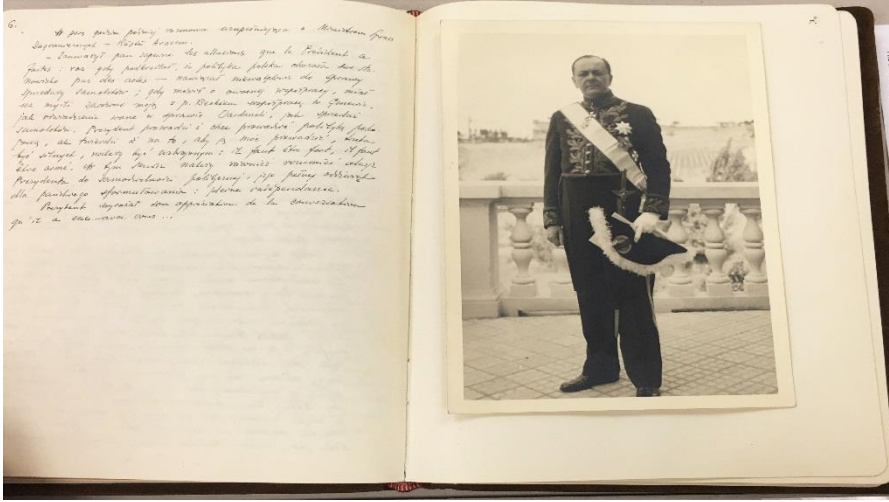
*bir Polonya ordusu teşkil ettirmenin haricinde, Doğu'da Polonya birlikleri kurulması gereğini bugünden öngörmek bana elzem görünmektedir. (...)*" (Sokolnicki, 1965, s. 60)

Buna cevaben Başbakan ve Başkumandan Wladyslaw Sikorski'nin Paris'ten 20 Mart tarihiyle gönderdiği telgraftan bir bölüm: "*Sayın Büyükelçi, Doğu'da Polonya birlikleri teşkil ettirilmesi hususundaki raporunuzu memnuniyetle almış bulunuyorum. Büyükelçiyle aynı görüşleri paylaşmaktayım (...) Doğu'da Polonya birlikleri teşkiline, şimdilik bugünkü imkânlarımızın mütevazı çerçevesinde, başlamış olduğumu bildirmekten bahtiyarım.*" (Sokolnicki, 1965, s. 76–77)

<sup>16</sup> Bkz. Baş, O. F. (2014). Polonyalı Havacılar ve Türk Hava Kurumu (THK) 1941–1948, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24, s. 83–92.

<sup>17</sup> "*(...) başbakan, bize [Polonyalılara (ç.n.)] bilim um kolaylığın ve rahatlığın sağlanması talimatını vermiş. Nakliye ücreti hususunda bakan, altının hamaliye ücretinin mevzuata göre kıymetinin %0,05'i olduğunu bildiriyor, fakat Türkler nakliyeden kâr elde etmeyi düşünmüyorlar; bakan, bizim için en münasip bir tarifenin tayin edilmesine uğraşacak.*" (Sokolnicki, 1965, s. 29–30)

Co.'ya ait “Eocele” gemisindeki Polonya altınlarının Haydar Paşa Garı'nda trene yüklenerek<sup>18</sup> Suriye'ye geçirilmesi işi, Türk Tarafı'nca her ayrıntısında büyük bir titizlikle ve gizlilikle, “örnek bir çabuklukla” ve tüm güvenlik tedbirleri alınarak gerçekleştirilmişti<sup>19</sup>. Gardaki yüklemenin sonlarına doğru, basının “boşboğazlık” etmesinin önünü almak için, İstanbul valisi, Anadolu Ajansı'nda “izleri tümüyle silen” bir açıklama —sözde Londra'dan alınmış bir telgraf— yayınlamıştı. Nihayet, yoğun mesaiyle geçen birkaç günün ardından, 21 Eylül akşamı Sokolnicki, Bükreş'e ve Paris'e, Polonya altın rezervinin Suriye'de “emniyette, Fransız Ordusu tarafından korunan bölgede bulunduğu” bilgisini geçebiliyordu. Polonya altınlarının Suriye'den sonraki durağı Marsilya olacaktı. (Sokolnicki, 1965, s. 27–37)



Günlüğün müsveddeleri<sup>20</sup>

21 Eylül özel bir tarih, çünkü o gün Dışişleri Bakanı Saraçoğlu, davet üzerine Moskova'ya bir ittifak arayışıyla hareket ediyor. 17 Ekim tarihinde Türk-Rus görüşmelerinin sonuçsuz kaldığı haberi Ankara'ya ulaşacak ve 19 Ekim'de de Türkiye, İngiltere ve Fransa ile “Karşılıklı Yardım Muahedesi”ni imzalayacaktır. Bu her iki hamlenin motivasyonu da Sovyet Rusya'nın Türkiye'de uyandırdığı tedirginliktir<sup>21</sup> ve şimdi ilişkiler iyiden iyiye gerilmiştir. Eğer bu fon üzerinde okunursa, aşağıda yazılacaklar özel bir anlam kazanıyor.

<sup>18</sup> Altınların karayoluyla götürülmesini, bunun en güvenli yol olduğunu düşünen Sokolnicki önermiştir.

<sup>19</sup> Sokolnicki, İstanbul'da Türk yetkililerin Polonya Başkonsolosluğu ile sürekli koordineli çalıştıklarını, yapılan toplantılara İngiltere ve Fransa'nın başkonsoloslarının da katıldığından bahsediyor. Bunlar, Ankara Anlaşması'ndan önce olmaktadır.

<sup>20</sup> Hoover Institution Archives. Fotoğraflayan: Mehmet İnönü. Sol taraftaki fotoğrafta Büyükelçi Sokolnicki, muhtemelen güven mektubunu sunduğu gün, Büyükelçiliğin terasında görülüyor.

<sup>21</sup> Dönemin Türk dış siyaseti üzerine yazan herkes, Türkiye'nin, Arnavutluğu işgal eden (13 Nisan 1939) İtalya'nın ve Çekoslovakya'yı ilhakından sonra (Mart 1939) Nazi Almanyası'nın (yani Berlin-Roma Mihveri'nin) saldırganlığını asla yabana atmamakla beraber, tehditler arasında önceliği —Boğazlar'a yönelik ihtirasları olan— Sovyet Rusya'ya verdiğinde hemfikirlerdir.

17 Eylül 1939'da doğudan Polonya topraklarına giren Sovyet Ordusu, esir aldığı Polonya askerleri ve sivil memurları geçici olarak kurulmuş 138 "filtreleme" kampında<sup>22</sup> tutuyordu. "Kızıl Ordu'ya bağlı bu kamplardan çoğu, Polonya sınırından pek de uzak olmayan yerlerde, örneğin Ukrayna'da Szepietowka'da kurulmuşlardı." (Kisielewski, 2008, s. 45). Bu kamptaki esirlerin şartlarının çok ağır olduğu haberini alan Polonya Dışişleri Bakanı Zalewski, Polonya temsilciliklerine (Londra, Washington, Paris ve Ankara), akredite oldukları ülkeler nezdinde girişimde bulunmaları talimatı verir. (Sokolnicki, 1965, s. 56–57) Talimatın Angers'ten alındığı tarih 15 Aralık 1939'dur; 20 Aralık günü Türkiye'den geriye giden yanıtta, "Sovyet hükümetini kınama gibi anlaşılabilir herhangi bir harekete dâhil olmamak" şartıyla, Türk hükümetinin Polonyalıların durumlarını düzeltmek için gereken her şeyi yapacağı bildirilmektedir. (Sokolnicki, 1965, s. 57). Ve gerçekten de, Ocak 1940'da, Türkiye Cumhuriyeti'nin Moskova Büyükelçisi, "o ara yabancı sefirleri sadece nadiren kabul eden Molotov'dan hususi bir mülakat talep" etmiş (Sokolnicki, 1965, s. 71–72) ve "Szepietowka'daki Polonyalı savaş esirleri kampı hususunda Bakan Saraçoğlu'nun talimatlarının gereğini cesur ve asil bir biçimde yapmıştır". (Sokolnicki, 1965, s. 350) Talep, bir milyon frank değerindeki yardımın kamptakilere ulaştırılması ve dağıtımına Türk Büyükelçiliği yetkililerin refakat etmesine izin verilmesidir. Molotov, a) kampta her şeyin yolunda olduğu ve b) esirler arasında Türkiye'nin ulaştırdığı listeden hiç kimsenin bulunmadığı gerekçesiyle bu talebi reddeder. (Sokolnicki, 1965, s. 72) Oysa, Molotov'un elimizde değil dediği, ama Dışişleri Bakanı Zalewski'nin talimatında dahi özellikle adları verilen, örneğin General Stanislaw Haller ya da Albay Schwarzenberg-Czerny gibi subaylar Szepietowka'da tutulmaktadırlar ve Nisan 1940'da götürülecekleri Charkow'da, on bini aşkın Polonyalı askerinin trajik yazgısını paylaşacaklardır<sup>23</sup>. Bu hadiseye, Katyn Katliamı<sup>24</sup> denilmektedir. Sokolnicki'nin "cesur ve asil davrandı" diye övdüğü büyükelçi, Türkiye Cumhuriyeti'nin Moskova Büyükelçisi Ali Haydar Aktay'dır ve aslında onu da trajik bir yazgı beklemektedir. Rusya'daki görevi sırasında hem beden hem

---

Örneğin Armaoğlu şöyle yazıyor: "Balkanlara yönelen ve yayılan İtalyan ve Alman tehlikeleri Türkiye'nin kararını kesinleştirdi ve Batılıların yanındaki yerini aldı. (Armaoğlu, 1986, s. 353) "Türkiye 19 Ekim 1939'da Ankara'da İngiltere ve Fransa ile üçlü bir ittifak imzaladı." Buna göre, "İngiltere ve Fransa'nın bir A v r u p a devletinin saldırısına uğraması halinde, Türkiye «hayırhah tarafsızlık» izleyecekti." Ama eğer taahhütleri, "onu Sovyetler Birliği ile silahlı bir çatışmaya sürükleyecek olursa, ittifak işlemeyecekti. Görülüyor ki, Türkiye Sovyetlerden çekiniyor ve özellikle bu devletle bir çatışmaya gitmek istemiyordu." (Armaoğlu, 1986, s. 357–358).

<sup>22</sup> Esirlerin "sınıfsal aidiyetlerine" göre bir elemeye tabi tutuldukları kamplar. "Sınıfsal açıdan düzgün" kişiler ya serbest bırakılıp evlerine gönderilmişler ya da çalışma kamplarına sürülmüşlerdi (yaklaşık 26 bin Polonya vatandaşı), geri kalanı, yani en azından 125 bini, NKVD'ye [İçişleri Halk Komiserliği'ne (ç.n.)] teslim edildi." (Kisielewski, 2008, s. 45).

<sup>23</sup>[https://pl.wikipedia.org/wiki/Boles%C5%82aw\\_Schwarzenberg-Czerny](https://pl.wikipedia.org/wiki/Boles%C5%82aw_Schwarzenberg-Czerny) ve <http://www.ogrodywspomnien.pl/index/showd/5740> [Erişim tarihi: 07.01.2017].

<sup>24</sup> 20 bini aşkın Polonya vatandaşı infaz edilip toplu mezarlara gömülmüştür. Bkz. [https://tr.wikipedia.org/wiki/Katyn\\_Katliam%C4%B1](https://tr.wikipedia.org/wiki/Katyn_Katliam%C4%B1) [Erişim tarihi: 07.01.2017].

ruhen çok yıpranan Büyükelçi, uzun süredir talep ettiği izni geçirmek için, Mayıs 1942'de İstanbul'daki ailesinin yanına gelir ve orada tabancayla intihar eder. (Sokolnicki, 1965, s. 350)

Geriye, Büyükelçi Sokolnicki'nin yazdığı şekilde, Polonya'nın bir davasında "Türkiye'nin Moskova'da dostça üstlendiği ve cesurca ifa ettiği bir girişim vaka olarak kalmıştır". (Sokolnicki, 1965, s. 72)

#### 4. Yazılmamış Tarih

Yukarıda bahsedilen olaylar Sokolnicki'nin günlüğünde kayıtlıdır, yani artık yazılmıştır ve itiraf etmek gerekir ki —kısa ya da uzun, ama— önceden de çeşitli çalışmalarda değinilmiş şeylerdir<sup>25</sup>. Aşağıdakiler ise ilk kez yazıya dökülecektir.



Irena Michalowa Sokolnicka<sup>26</sup>

Sokolnicki, 1945'te Büyükelçiliği terk ederken, yeni rejimin eline geçmemesi için, özel eşya ve arşiviyle birlikte Büyükelçiliğin bazı eşyasını ve arşivini de yanında götürür. Bir bilim insanı ve yazarın mütevazı yaşantısına geri döner; uzunca bir süre tek geçim kaynağı Polonya Diasporası'nın Batı Avrupa'daki dergilerine (Wiadomości ve Kultura) gönderdiği yazılar olur, sonradan

<sup>25</sup> Örneğin Barry M. Rubin, altın sevkıyatı konusunu ayrıntısıyla yazmıştır. Bkz. *Istanbul Intrigues/a True-Life Casablanca*, McGraw-Hill, 1989, [Chapter 3 – Intimations of Catastrophe] s.39–40. Kitap 2002'de Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi tarafından Türkiye'de de yayınlanmıştır.

<sup>26</sup> Sokolnicki, 1965, s. 273.

üniversitede aldığı görev, "Büyükelçi'nin aile bütçesinin düzelmesine önemli bir etki yapmaz." (Kloc, 2013, s. 33) 1967'deki vefatından sonra, yine ömrünün sonuna kadar Türkiye'de kalacak ve 1980'de İstanbul'da vefat edecek eşi Irena Sokolnicka'nın maddi açıdan daha da fazla sıkıntı yaşadığı anlaşılmaktadır. Yine anlaşılıyor ki elindeki belgelerin ne kadarının eşine, ne kadarının Polonya Devleti'ne ait olduğunu bilmemekte ya da artık önemsememektedir. Ankara'da oturdukları evin kira bedeli karşılığında, antika değeri de olan eşyaları ve eşinin tüm arşivini ev sahibine<sup>27</sup> bırakır. Polonya, söz konusu resmi arşivi geri almak için 1980'lerden itibaren bir dizi girişimde bulunmuştur<sup>28</sup>. Nihayet, Türk Dışişleri Bakanlığı'nın da aracılığıyla, ev sahibinin varisi olan oğlu ile fiyat müzakereleri başlar, fakat varisin sürekli fiyat arttırması ve sonunda da astronomik bir rakama ulaşması nedeniyle bunlar sonuçsuz kalır. Konu en sonunda 2013'de Türk yargısına taşınır ve Polonya aleyhinde bir karar çıkar. Polonya, (yaşı da biraz ilerlemiş) varisin bir depoda tuttuğu arşiv ve eşyaların geleceğinden endişe etmektedir.

Son söz olarak, Büyükelçi Sokolnicki'nin Türkiye'deki macerasının bir şekilde hâlâ sürmekte olduğu söylenebilir.

## Sonuç

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda izlediği politika bıçak sırtında bir politikadır. Türkiye'nin (tarafardan gelen baskılara göre ağırlık merkezini sürekli değiştirerek) tarafsızlığını, dengedeki pozisyonunu, olabilecek en uzun süre korumaya odaklı bu tutum, öзде Nazi Almanyası'nın ve Sovyet Rusya'nın (Polonya örneğinde görüldüğü üzere) aynı anda yapabilecekleri bir saldırıya kışkırtılmaması ve böyle bir olası saldırı niyetine karşı caydırıcılığa sahip olmak için de, Müttefik Devletler ile (yine Nazi Almanyası'nı ve özellikle Sovyet Rusya'yı kendisine karşı kışkırtmayacak ölçüde) dirsek temasında olunması stratejisine dayanıyordu. Böyle bir politikanın benimsenmesinde, Polonya örneği<sup>29</sup>, kuşkusuz ki önemli bir veriydi, hatta Sokolnicki'ye göre en önemlisiydi, çünkü "Türkiye, tıpkı Polonya gibi, tarihte de kimi zaman olmuş olduğu şekilde, yırtıcı komşuları arasında bir ganimet paylaşımının nesnesi" olmaktan; "tıpkı Polonya gibi, arkasından haince saplanılmış bir bıçakla"

<sup>27</sup> Ki Alman ve Türk, çifte vatandaşlığı olan biridir.

<sup>28</sup> Ve bunu, 18 Nisan 1961 tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi'nin, misyonların ve malvarlıklarının kabul eden Devlet tarafından hakiki şahıslarca bir müdahale olması halinde de korunması yükümlülüğünü getiren 22., 24., 30. maddelerine istinaden yapmaktadır.

<sup>29</sup> "İtifaklara ve garantilere rağmen, İngiltere ve Fransa Polonya'nın yardımına" gidememişler. "Hem askeri hazırlıkları ve hem de stratejik şartlar dolayısıyla yardıma gidebilecek durumda değildiler. Böyle olunca Polonya Almanya'nın karşısında yalnız kaldı. Savaşın onuncu gününden itibaren Alman orduları Varşova'yı muhasaraya başladılar. (...) Polonya'daki Ukraynalılarla Beyaz Rusları koruma bahanesiyle, 17 Eylül sabahı Sovyet orduları da Polonya'ya girmeye başladı. Rusya'nın bu saldırganlığı<sup>29</sup> karşısında İngiltere ve Fransa Sovyet Rusya'ya da savaş ilan emeyi düşündülse de, bu devleti Almanya'nın kucacağına daha fazla itmek olacağından vazgeçtiler. 27 Eylülde Varşova'nın teslim olmasıyla Polonya haritadan siliniyordu." (Armaoğlu, 1986, s. 361-362)

bıçaklanmaktan çekiniyordu. (Sokolnicki, 1965, s. 197) Ve Polonya'nın acı tecrübesini hep göz önünde tutarak, attığı adımların daha sağlam olmasına dikkat ediyordu. "Bizim tecrübelerimiz — diye yazıyor Sokolnicki — Türkiye tarafından Müttefiklerden mühim bir mali yardım, top ve tayyare desteği talep edilmesinde en önemli bir argüman olarak da işe yaradı: Misal, Türkiye'ye, onunla akdedilen anlaşmalar temelinde, 15 milyon İngiliz poundu meblağında altın ve ilk silah nakliyesi olarak, Polonya'ya çok geç gönderilmiş, bombardıman tayyareleri verildi." (Sokolnicki, 1965, s. 73)

Türkiye'nin bu dönemde Polonya'ya yönelik tutumunun ise değişmediğini söylemek mümkündür. Buradaki değişmezlik iki türlü anlaşılabilir. Eski tarihlerden beri süregelen ve Polonya'nın Türkiye Cumhuriyeti'ni Lozan'da 23 Temmuz 1923'te ilk tanıyan Batılı devlet oluşuyla da taçlanan dostane ilişkiler geleneğine bir vefa duygusuyla sadık kalınmıştır. Bu tutum aynı zamanda, işgalcilere yenilmiş, ama direnerek yenilmiş ve bağımsızlık mücadelesini de bir şekilde vermeye devam eden bir ülkenin, kendi bağımsızlığını çarpışarak ve ağır kayıplar vererek kazanmış bir ülkede uyandırdığı takdir duygusunun da bir ifadesidir. Ancak bu tutumun hayata geçirilmesinde, tıpkı denge siyasetinin bütününde de olduğu gibi, gerçekçi ve akılcı yaklaşım korunmuştur. Örneğin Polonyalı esirler konusunda angajmana girilmesi, ama aynı anda da Sovyetler Birliği'ne açıkça meydan okuma gibi anlaşılabilir bir hamleden kaçınılması, bunu düşündürmektedir. Genel olarak Türkiye'nin bu yıllardaki siyaseti, ülkeyi bir yangının ortasına düşmekten koruduğu kadar, muhataplarına karşı da olmayacak, asla tutulamayacak vaatlerde bulunan bir devlet konumuna da düşürmemiştir. O yüzden, Türk siyasetçilerinin ağzından, İngiltere Başbakanı Neville Chamberlain'in, İstiklal Harbi Gazetesi'nin 2 Eylül 1939 tarihli nüshasının manşetine çekilen türden iddialı sözler çıkmaz: "(...) İngilterenin Seferber Vaziyette Olan Bütün Kuvvetile Polonyaya Yardım Edeceğini Söyledi."



- Sokolnicki, M. (1965). *Dziennik Ankarski 1939–1943*. Londyn: GRYF-S.P.K.
- Warunkiewicz, J. (1924) [tıpkı basım: 2006]. Lehistan ve Türkiye. Lydsko L., Stanach J. (Ed.). *Resimli Mecmua Lehistan (Polonya) Sanayi ve Türkiye*. Varşova, Grudziadz, İstanbul: Gazeta Grudziadzka.